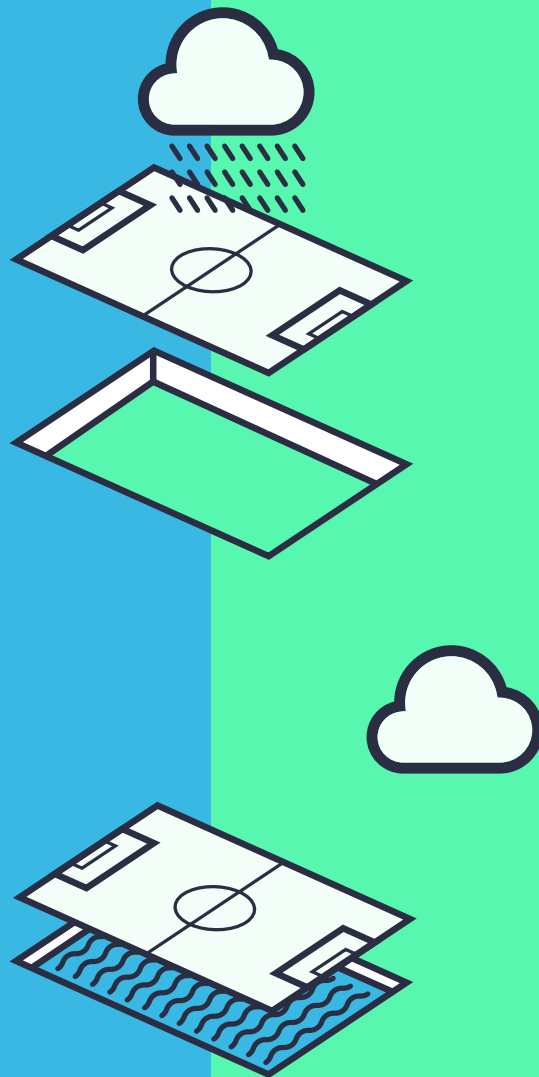

Succesvol verduurzamen in de sportsector doe je zo

We merken allemaal de gevolgen van de klimaatverandering: plotselinge hitte, lange periodes van droogte, plotse zware regenbuien.

Om daar wat aan te doen hebben we het klimaat-akkoord ondertekend. In heel Nederland nemen we maatregelen. Ook in de sportsector gaan we in versneld tempo verduurzamen. Dat levert behalve veel energie, ook geld én een gezonde sportomgeving op.

De rijksoverheid, sport en gemeenten trekken samen op om deze ambities waar te maken.

We gaan aan de slag met 10.000 sportaccommodaties die door 22.000 sportverenigingen en sportondernemers gebruikt worden en die samen maar liefst zo'n 5,7 miljoen vierkante meter beslaan.

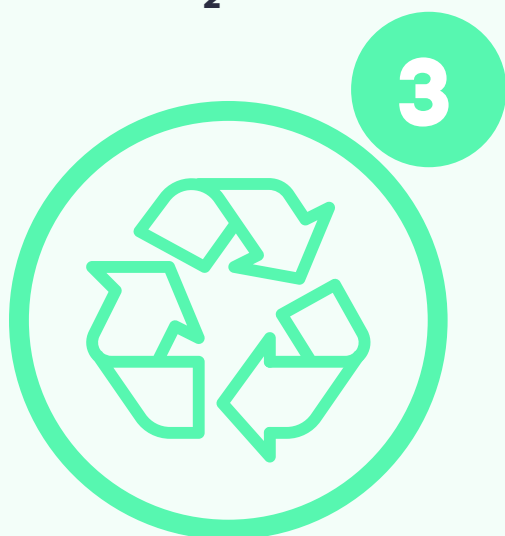
Ambities

**alle
sportaccommodaties
CO₂-arm**

**geen
gewasbeschermings-
middelen**

**gebruik circulaire
materialen**

**klimaatadaptieve
sportomgeving**

Wie gaan het doen?

De rijksoverheid, sport en gemeenten trekken samen op om deze ambities waar te maken.

Voor gemeenten ligt er een bredere uitdaging om het maatschappelijk vastgoed te verduurzamen, sportaccommodaties vormen daar een onderdeel van.

In cijfers

Gemeenten besteden jaarlijks ruim **1 miljard** euro aan sport. Ruim **71%** daarvan betreft de bouw, onderhoud en exploitatie van sportvoorzieningen.

De opgave

22.000
sportverenigingen
en sportondernemers

5,7 mln
vierkante meter

10.000
sportaccommodaties

65%
eigendom gemeenten

35%
eigendom andere partijen

5,7 mln m²

We gaan aan de slag met **10.000 sportaccommodaties** die door **22.000 sportverenigingen en sportondernemers** gebruikt worden en die samen zo'n **5,7 miljoen vierkante meter** beslaan.

60 tot 70%

van de sportaccommodaties is in eigendom van de gemeenten. (*Voor deze accommodaties gelden ook de afspraken die gemaakt worden in de Routekaart voor Gemeentelijk Vastgoed).

30-40%

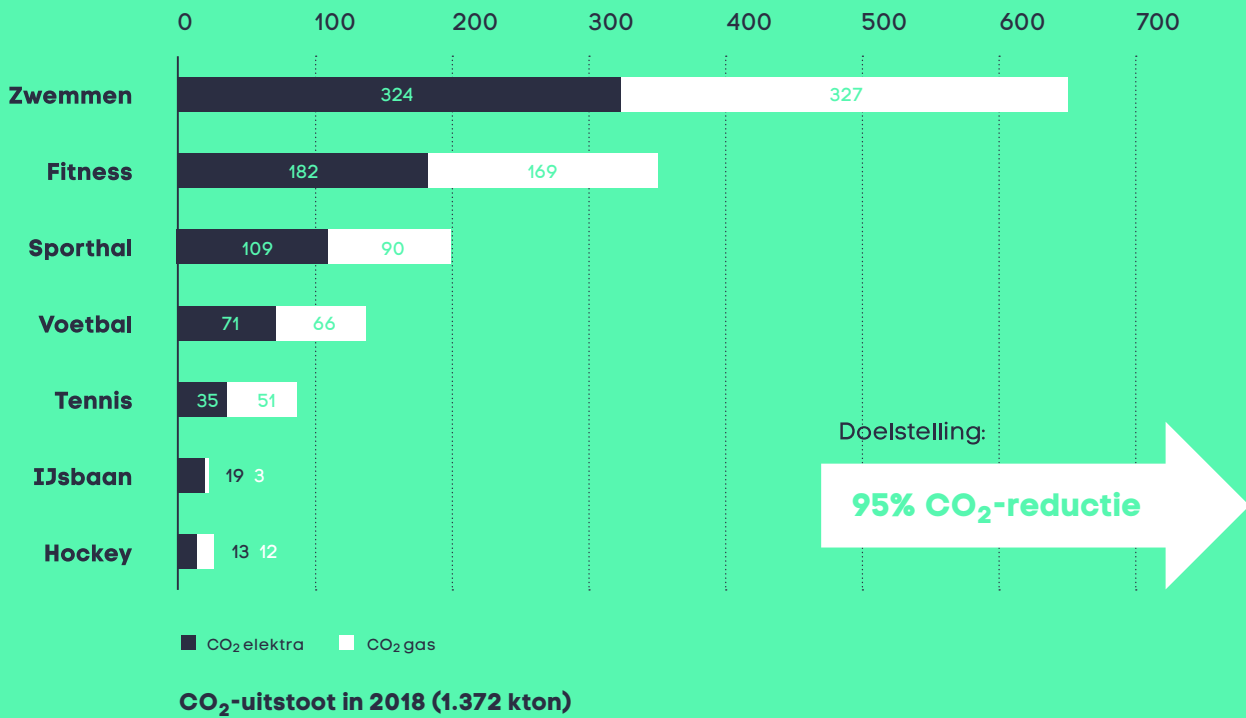
van de accommodaties is in bezit van andere partijen dan de gemeente. Hierbij is sprake van vastgoed van zowel sportondernemers (bijvoorbeeld fitness) als de georganiseerde sport (voetbal, tennis, hockey, golf).

Wat is de situatie nu?

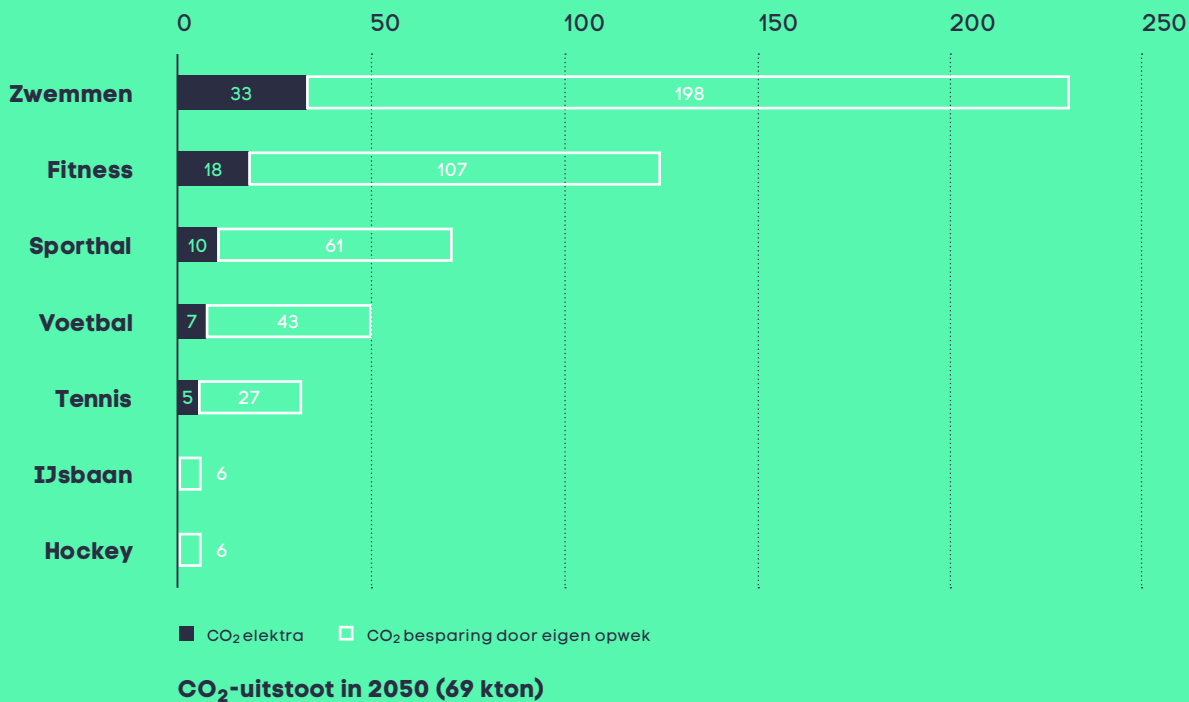
Er is een nulmeting uitgevoerd voor het sportvastgoed: het energieverbruik dat in 2018 is gemeten. Deze nulmeting laat zien dat zwembaden, sporthallen, voetbal- en fitnessaccommodaties hierin het grootste aandeel hebben.

Hiermee is meer dan 90% van het energiegebruik in beeld gebracht. De overige 10% energiegebruik is versnipperd over een groter aantal kleinere sporten.

2018: Totale CO₂-uitstoot per sector (kton CO₂)*

2050: Totale CO₂-uitstoot per sector (kton CO₂)*

Bron

Mulier Instituut, Kadaster en CSR manager

*Voor het doelverbruik van 2050 geldt dat er 95% CO₂-reductie is ten opzichte van 2018

Wat gaan we doen?

1

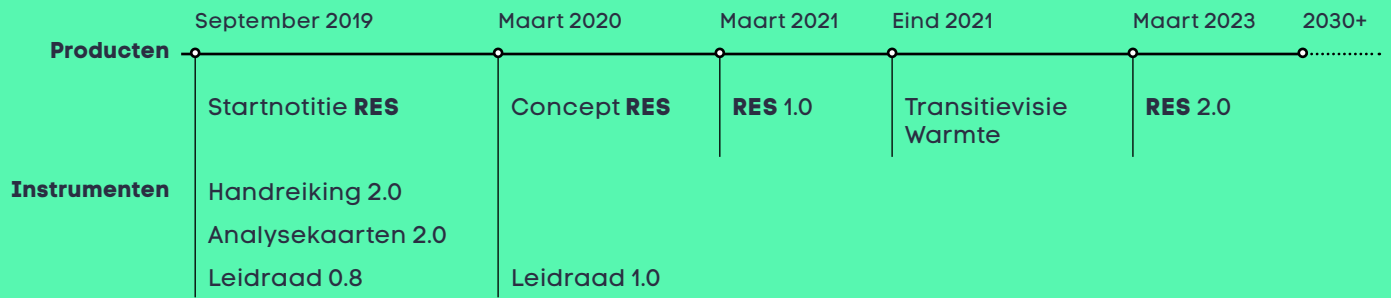
In 2050 moeten alle sportaccommodaties CO₂-arm zijn

Naast het einddoel in 2050 is er een tussentijdse doelstelling van 49% CO₂-reductie in 2030.

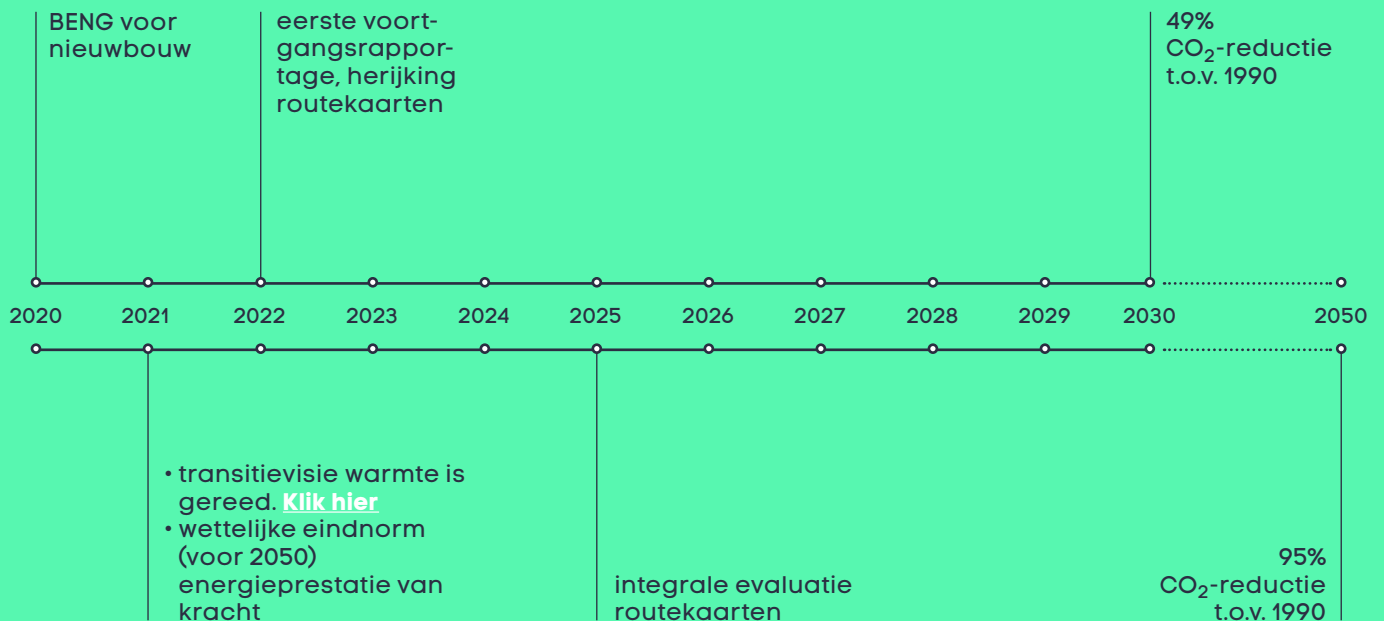
Regionale Energiestrategie

De Regionale Energiestrategie (RES) is de doorvertaling van het Klimaatakkoord als het gaat om 'Elektriciteit' en 'de Gebouwde Omgeving'. Het omvat plannen van lokale partners voor duurzame energieopwekking en de energie-infrastructuur.

Planning en context van RES

Wat zijn de ijkpunten?

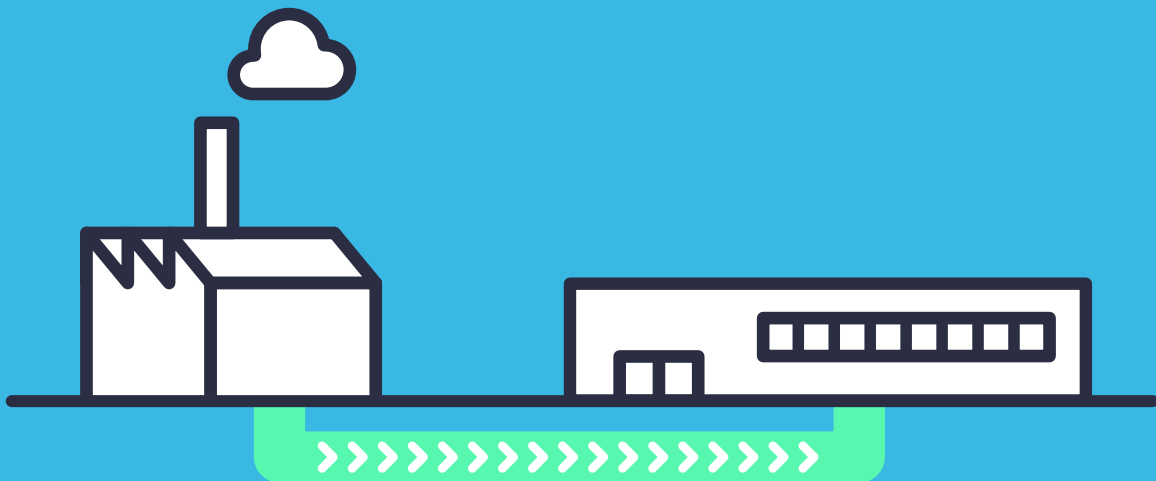

Aardgasvrij

Bij de energietransitie hoort de overgang naar aardgasvrije warmtevoorziening. De overgang naar aardgasvrij betreft de gehele gebouwde omgeving: woningen, kantoren, maatschappelijk vastgoed, bedrijven, et cetera. Gemeenten krijgen de regie in dit traject, waarbij een wijkgerichte aanpak het uitgangspunt is. In de verduurzaming van het sportvastgoed gaan we uit van deze drie-eenheid: portefeuillestrategie – wijkactieplannen – RES.

In Emmen heeft de realisatie van een nieuw, zo duurzaam mogelijk zwembad ertoe geleid dat is nagedacht hoe de restwarmte van kunststofproducent Emmtec (dat tot de 10 grootste gasverbruikers van Nederland behoort) kan worden gebruikt voor de aanpalende woonwijk, scholen én natuurlijk het nieuwe zwembad.

Op deze manier heeft het zwembad gefungeerd als vliegwiel voor warmtetransitie in de stad. Denk ook aan de verduurzaming van sportparken met energieopwekking in relatie tot aardgasvrije wijken.

2

Gewasbeschermings- middelenreductie

In 2015 hebben NOC*NSF, Vereniging Sport en Gemeenten, brancheverenigingen in de sport en cultuurtechniek en de Golfalliantie met de rijksoverheid de Green Deal Sportvelden gesloten. Op basis hiervan mogen na 2022 geen gewasbeschermingsmiddelen meer worden gebruikt op sportvelden. In de tussentijd wordt het gebruik alleen nog toegestaan voor een beperkte lijst met (nog vast te stellen) te bestrijden plagen. Het gaat hierbij om bepaalde onkruiden, schimmels en insecten, en waar geen werkend alternatief voor is.

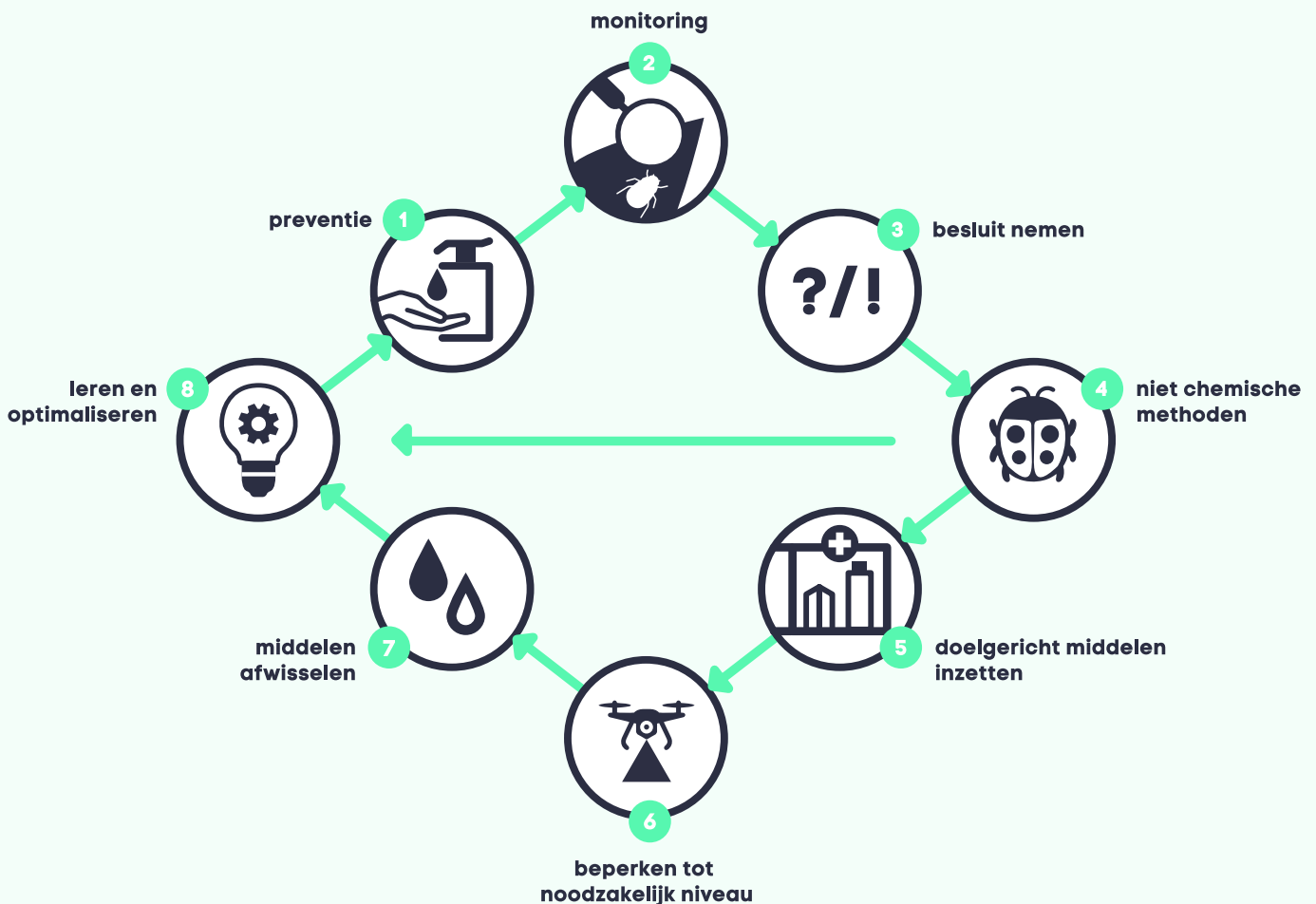
Integrated Pest Management

Bij gewasbescherming is Integrated Pest Management (IPM) voortaan het uitgangspunt. Deze zogeheten 'geïntegreerde bestrijding van ziekten en plagen', staat voor een manier van duurzaam onderhoud met minimale afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen tegen ziekten en plagen. Preventie en het voorkomen van resistentie bij ziekteverwekkers staan centraal.

Strikt noodzakelijke situaties?

Met ingang van dit jaar mogen dus geen gewasbeschermingsmiddelen meer gebruikt worden op sportvelden, behalve:

- In die situaties waarin dat strikt noodzakelijk is en wanneer IPM voorwaardelijk is toegepast;
- In die resterende situaties worden alleen laag-risico gewasbeschermingsmiddelen ingezet zodra die voor de betreffende toepassing beschikbaar en voldoende effectief zijn.

3

Het gebruik van circulaire materialen

Als we steeds nieuwe producten aanschaffen, gebruiken en weggooien, heeft dat natuurlijk negatieve gevolgen voor de aarde. Daarom willen we verantwoord omgaan met het materiaal dat we in de sport gebruiken, van accommodaties tot sportvelden, van pillonen tot kantiestoelen. Het nieuwe uitgangspunt is dat we producten en materialen gebruiken die na gebruik kunnen worden gedemonteerd en hergebruikt kunnen worden. Oftewel: de producten van nu zijn de grondstoffen voor later. Zo helpen we het afvalprobleem op te lossen en verkleinen we de CO₂ voetafdruk van de sportsector.

Wat betekent dit voor gemeenten?

Om te beginnen dat zij hun inkoopprocessen anders inrichten. Met als eindresultaat dat in 2023 circulariteit de basis is voor alle inkoopprocessen. Dat kan aan de hand van deze 10 actiepunten:

Marktontwikkeling

- 1** een eerste serie innovatieve producten en diensten voor circulair bouwen.
- 2** een concrete vraag naar circulaire producten en diensten, bijvoorbeeld in overheidsopdrachten.
- 3** nauwkeurige kennis en een plan van aanpak om CO₂-uitstoot in de bouw in 2030 te halveren en in 2050 geheel uit te bannen.
- 4** een plan om de verduurzaming van de woningvoorraad en één miljoen extra woningen in tien jaar zo circulair mogelijk uit te voeren.
- 5** voldoende prikkels voor R&D, experimenten, prototypen en concrete projecten.

Metten

- 6** gemeenschappelijke taal en instrumenten om circulariteit in projecten te duiden en te meten.

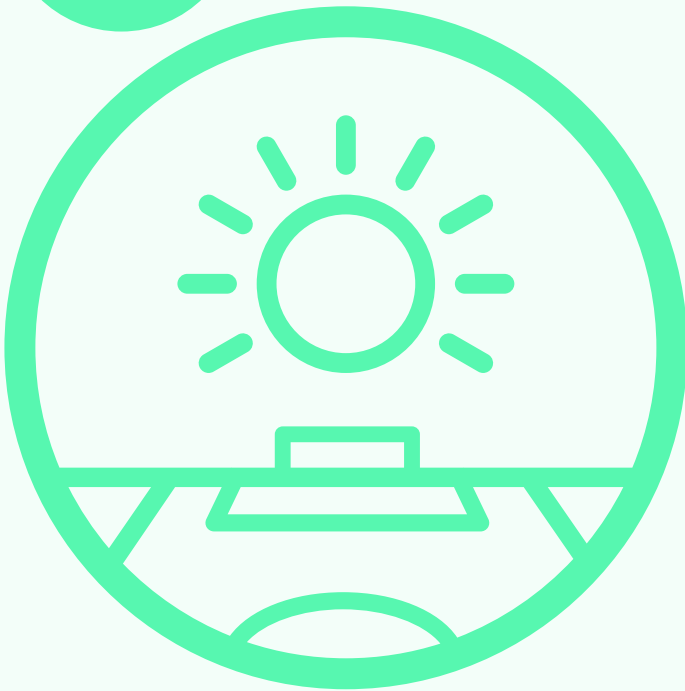
Beleid, wet- en regelgeving

- 7** geen remmende, wel stimulerende wetten en regels.
- 8** internationale positionering en samenwerking.

Kennis & bewustwording

- 9** kennis, ervaring en instrumenten bij voldoende en de juiste mensen in de totale bouwketen.
- 10** begrip, draagvlak, herkenbare voordelen, bewustwording.

4

We maken de sportomgeving klimaatadaptief

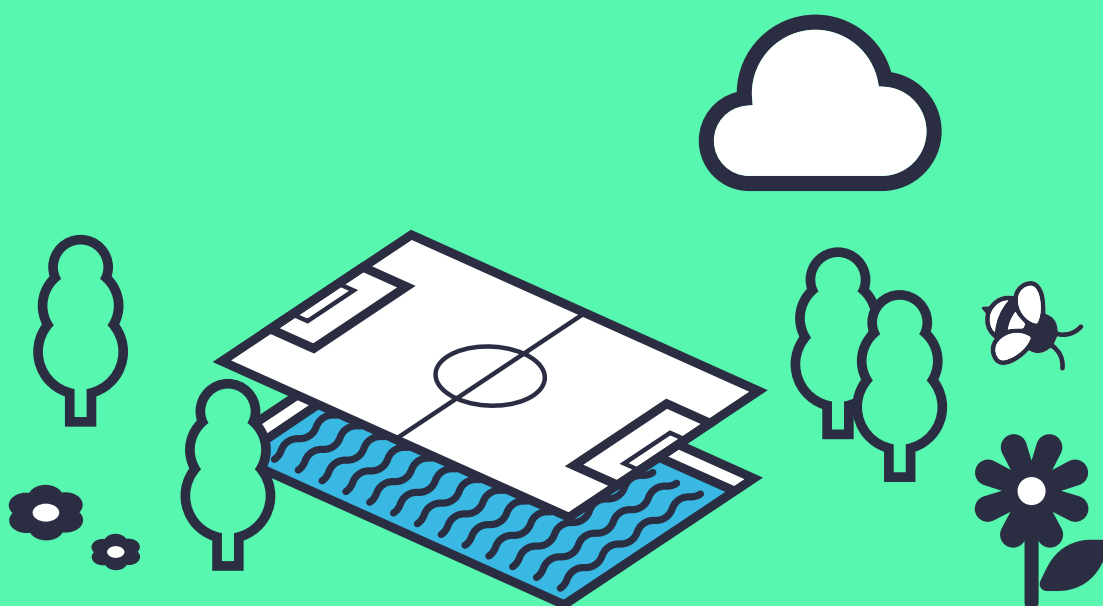
Klimaatadaptatie is kortgezegd het aanpassen van de leefomgeving aan klimaatverandering.

Overheidspartijen hebben afgesproken dat Nederland in 2050 zo goed mogelijk klimaatbestendig en waterrobuust moet zijn ingericht.

Sportparken lenen zich hier gezien hun bestemming en vaak de ligging uitstekend voor. Denk aan wateropvang onder de sportvelden en meer groen op en rond de accommodatie, wat zorgt voor verkoeling. Op parkeerplaatsen kan 'waterpasserende verharding' worden aangelegd.

Er bestaat geen vastomlijnd format voor het klimaatadaptief maken van de sportomgeving. Goede voorbeelden bestaan wel, zoals de ondergrondse waterberging op Sportpark de Neul in St. Oedenrode. 'Als de Dommel buiten zijn oevers treedt, fungeert het sportpark als waterberging voor het hele gebied.'

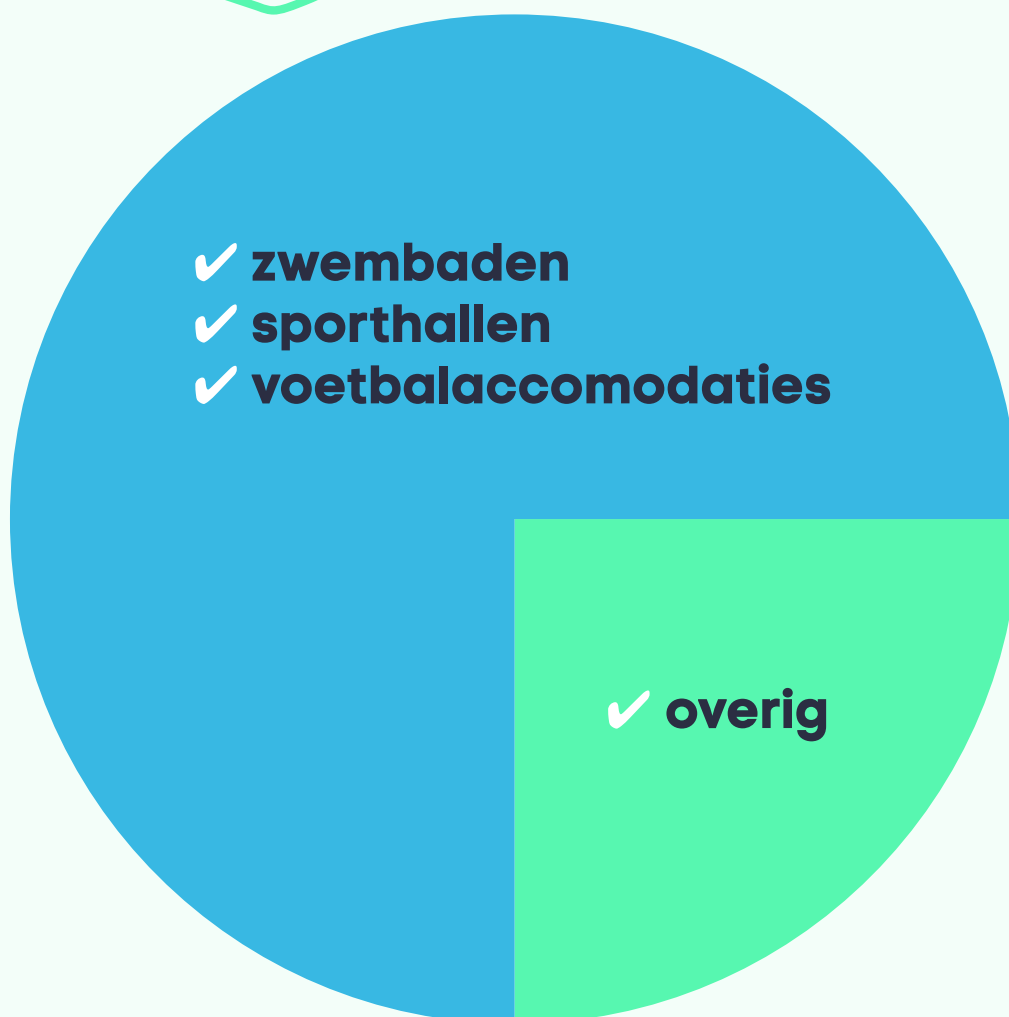
**Wat
kost dit
allemaal
en wat
levert
het op?**

Om de energiereductie in de sportsector te realiseren is naar verwachting de komende 30 jaar een financiële inspanning van 3,5 miljard euro nodig; dat is inclusief verduurzamingsmaatregelen, waarbij is uitgegaan van natuurlijke vervangingsmomenten. Zwembaden, sporthallen en voetbalaccommodaties betreffen ongeveer 75% van de investeringsopgave.

Tegenover deze kosten staan de baten. Nu zijn er nogal wat accommodaties die veel energie verbruiken, denk aan verouderde sportzalen en vooral ook zwembaden. Als gemeenten aan de slag gaan met een duurzame sportinfrastructuur, kan dat enorme besparingen opleveren.

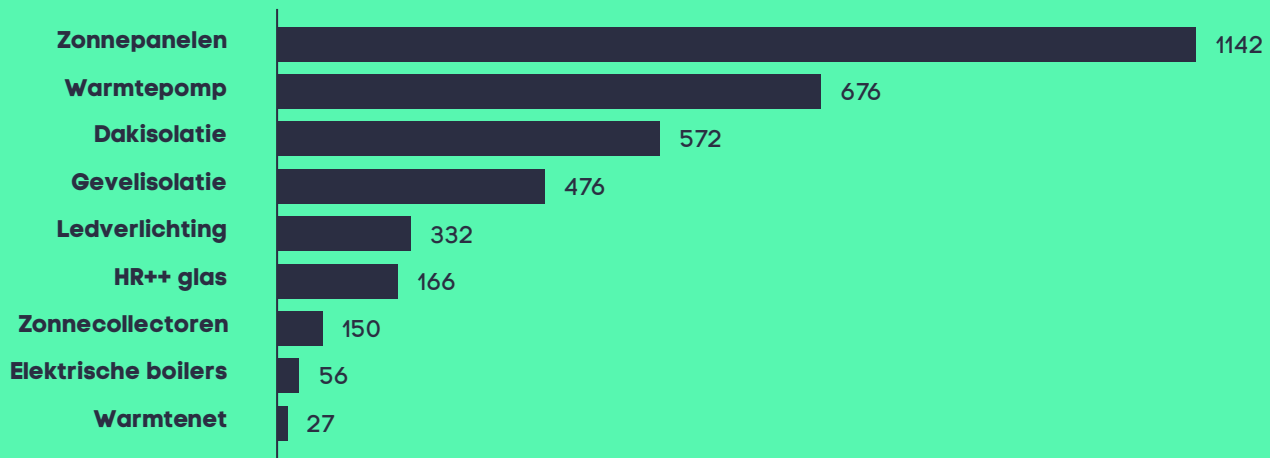
3,5 miljard

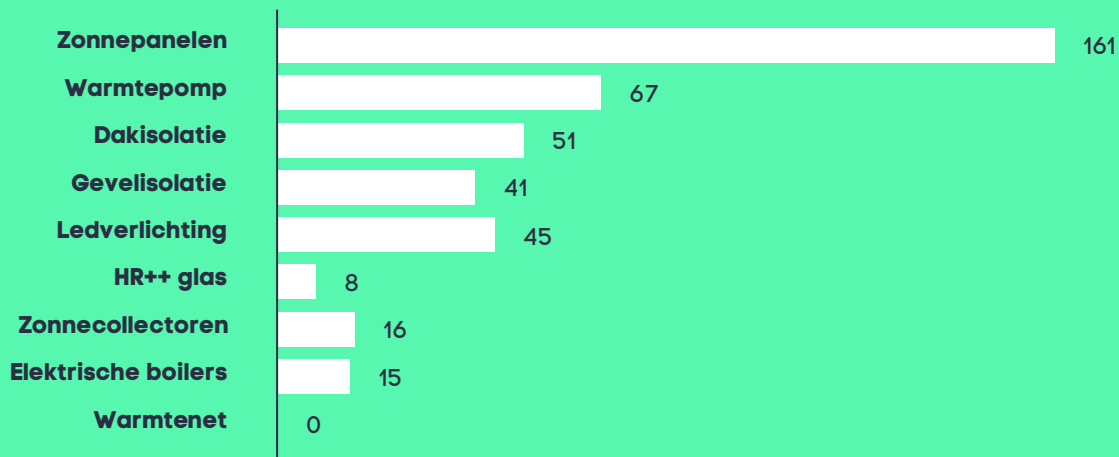
Bron
CFP Green Buildings & Mulier Instituut, 2019

Voor 3,5 miljard euro aan investeringen kan 350 miljoen euro jaarlijkse besparingen worden gerealiseerd. Zonnepanelen, warmtepompen en dakisolatie zorgen samen voor 70% besparing.

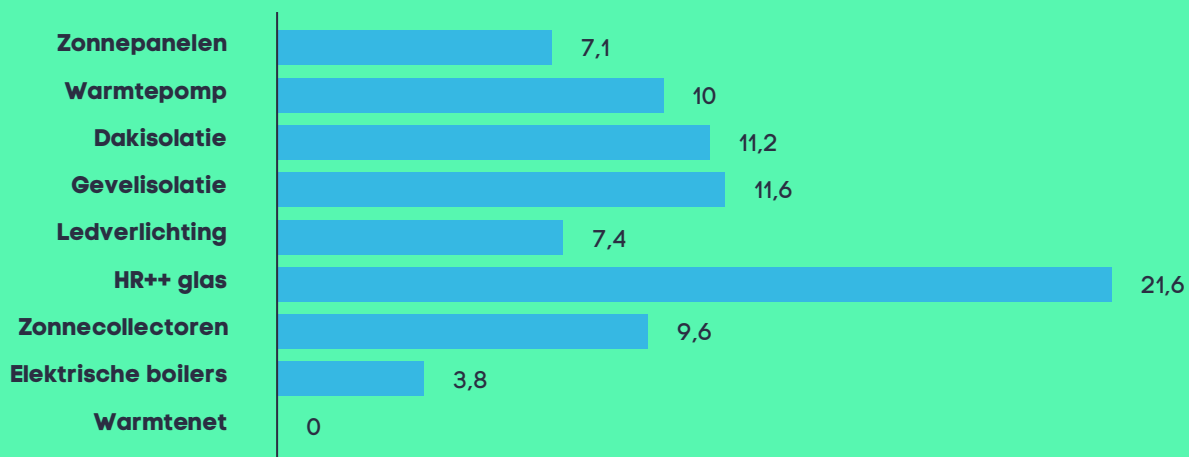
Totale investeringen per maatregel (mln. €)

Besparingen per maatregel (mln. €)

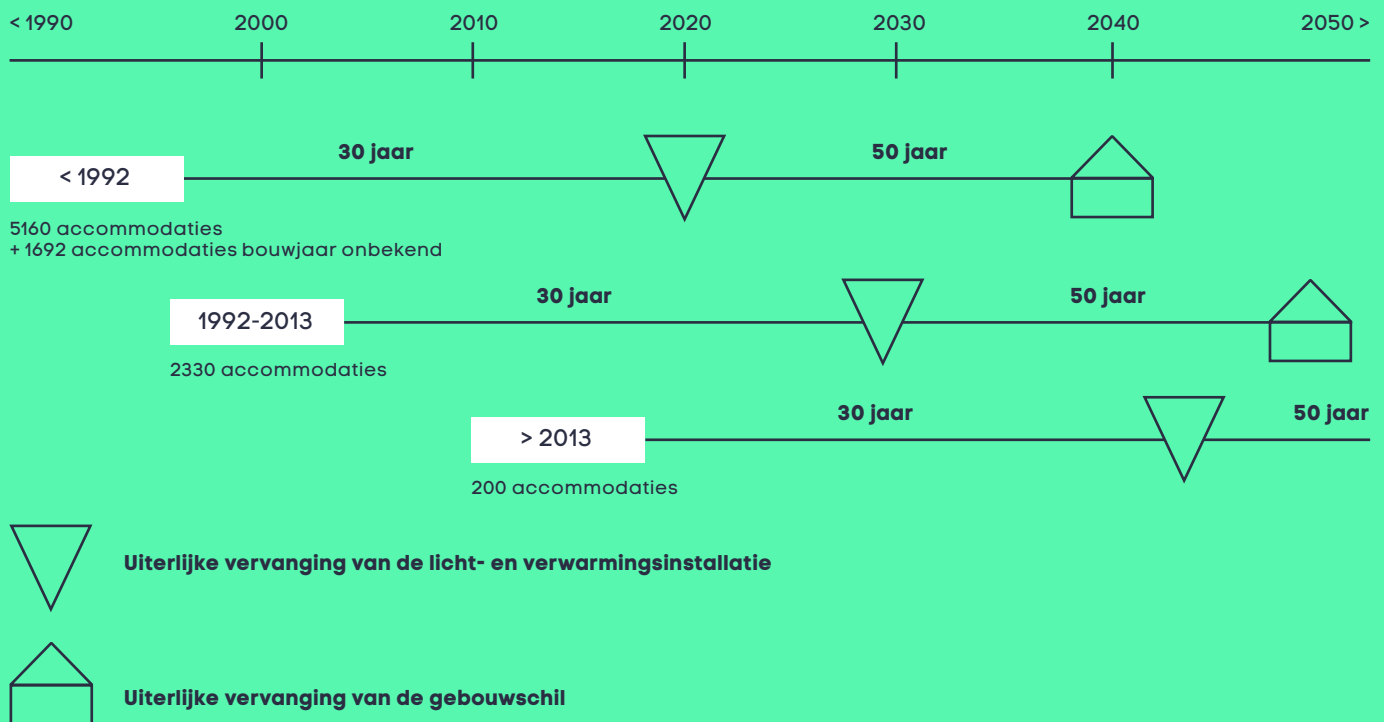
Terugverdientijd per maatregel in jaren (mln. €)

Bron
CFP Green Buildings & Mulier Instituut, 2019

Investeren op natuurlijke momenten zorgt voor lagere investeringen voor duurzaamheid

Bouwjaar

*De objecten met een onbekend bouwjaar zijn niet toegevoegd aan dit figuur. Dit betreft 1692 objecten.

Tip: Vragen om te stellen

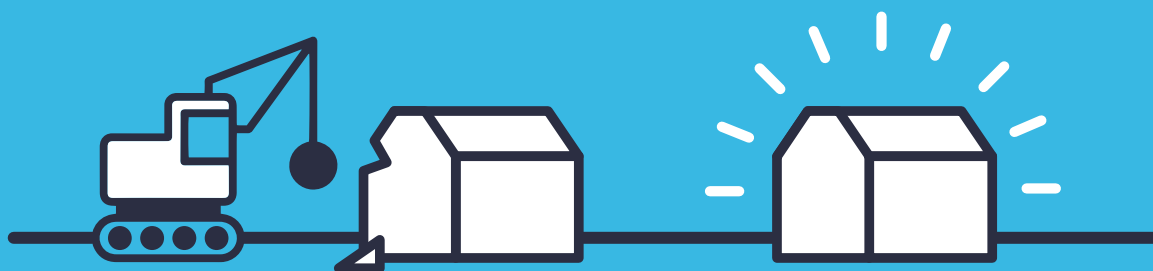
Voor een goede planning kijk je om te beginnen naar het bouwjaar. Stel daarbij de vraag: heb je het gebouw voor de lange termijn nodig? Denk ook strategisch: moet je als krimp-gemeente, het gebouw wel optuigen met zonnepanelen?

Bron
CFP Green Buildings & Mulier Instituut, 2019

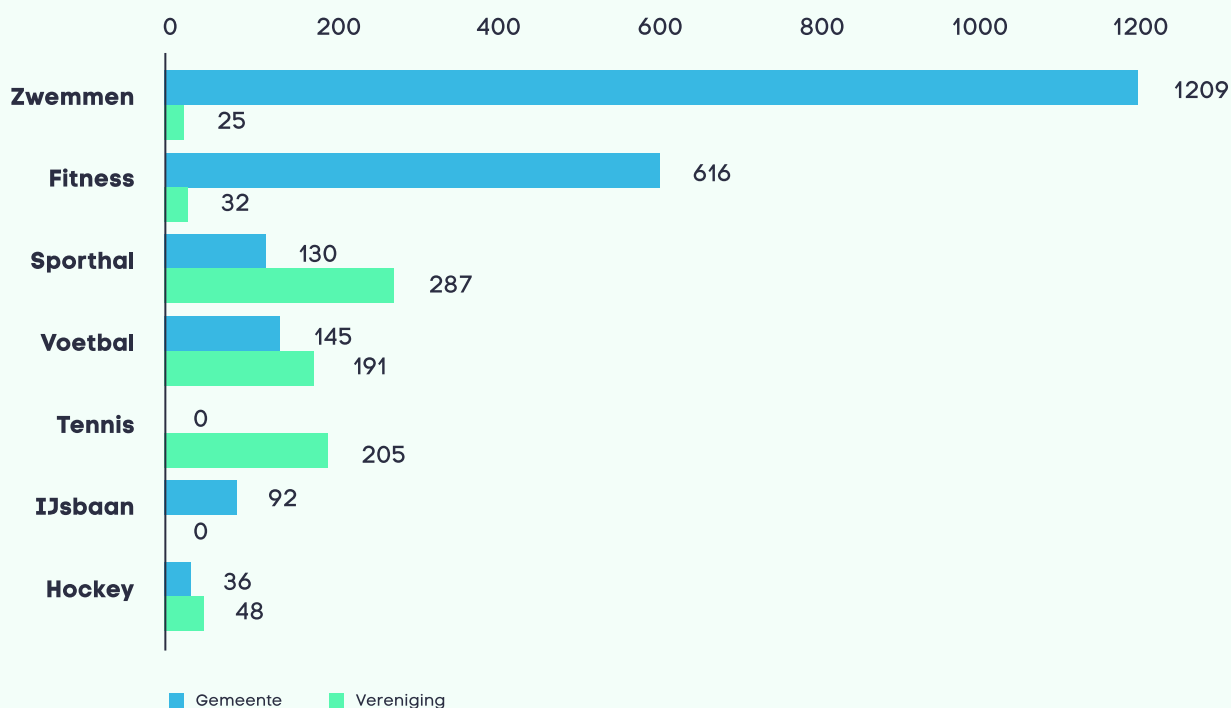
In Den Bosch en Breda heeft men het vastgoed goed in beeld gebracht en vervolgens heeft men een strategische afweging gemaakt: dient het gebouw een (beleids)doel voor de lange termijn? En wat moeten we met dat gebouw gaan doen? Verbouwen? Of nieuwbouw? Voor elke gemeente is dat weer anders.

Lees [hier](#) hoe de gemeente Breda de verduurzaming van binnensport-accommodaties aanpakte.

Vraag: voor welke investeringen op korte en lange termijn in sportvastgoed staat jouw gemeente?

Investerings voor gemeenten bedragen per sector (mln. €)

Hoe gaan we het doen?

Ondanks dat er geen scherp onderscheid in gemeentelijk of privaat eigendom gemaakt is, is voor een paar accommodatietypen wel duidelijk waar het zwaartepunt van de investeringen zal liggen. Investeringen in zwembaden en sporthallen zullen vooral door gemeenten gedaan moeten worden, terwijl bijvoorbeeld tennisaccommodaties vaker privaat bezit zijn.

De Groene Club

De KNVB, KNHB en KNLTB hebben de handen ineen geslagen om samen met de provincies Gelderland, Overijssel en Zuid-Holland sportaccommodaties te verduurzamen. De ambitie is om binnen drie jaar de accommodaties van minstens driehonderd clubs te verduurzamen. De Groene Club hanteert een 5-stappenplan waarmee clubs binnen één jaar kostenbesparende maatregelen invoeren die tot duizenden euro's per jaar besparing opleveren.

**DE
GROENE
CLUB**

Hoe gaan we deze ambities waarmaken?

Essentieel voor het welslagen van de ambities in deze Routekaart is dat alle partners elkaar vinden en samen tot de best beschikbare oplossingen komen. Daarvoor worden de volgende acties ondernomen:

- VSG organiseert de komende maanden samen met de partners in deze Routekaart de Duurzaamheidstour. Dit zijn 27 bijeenkomsten voor gemeenten, verenigingsondersteuners en andere professionals die aan de slag gaan met het verduurzamen van sportvastgoed. Ze zijn gepland bij duurzame sportaccommodaties verspreid over het hele land. De deelnemers worden meegenomen in de Routekaart verduurzaming sport en beschikbare ondersteuningsmogelijkheden, waarbij ze hun eigen route bepalen om sportaccommodaties in de gemeente te verduurzamen.
- Onder regie van NOC*NSF is een landelijk netwerk van geselecteerde adviseurs opgericht. Dit zijn nu: de Groene Club, Sportstroom, Sport Service Noord Brabant, Team Sportservice en Sport Drenthe. Zij nemen clubs bij de hand in het duurzaamheidsstraject. Van een energiescan tot een plan van aanpak, van het opvragen van offertes tot de uitvoering.
- Alle kennis, informatie, best practises en andere bronnen komen samen op het door Kenniscentrum Sport & Bewegen gelanceerde [kennisplatform duurzame sportaccommodaties](#).
- Verduurzaming wordt een onderdeel van de lokale sportakkoorden die nu gesloten worden. Hierbij is een belangrijke taak weggelegd voor de lokale sportadviseur.
- Daarnaast worden innovaties voor verduurzaming van de sportinfrastructuur gestimuleerd door het organiseren van 'challenges'.

Monitoring

De Rijksoverheid stelt zo spoedig mogelijk een verduurzamingstool beschikbaar waarmee gemeentes energieprestatie per gebouw in de gaten kunnen houden en bijhouden hoe de CO₂-reductie verloopt. Overigens is via de BNG al een tool beschikbaar voor gemeenten, de CSR Manager, te vinden via bngbank.nl/mvs.

Financiën

De investeringen die de gemeenten in het vastgoed doen, kunnen zij solvabiliteitsvrij lenen bij de BNG Bank en de NVB. De Rijksoverheid bekijkt of dit ook mogelijk is voor andere eigenaren van maatschappelijk vastgoed. Tevens is bij Stichting Waarborgfonds Sport het waarborgstellingskapitaal de afgelopen jaren met 12,5 miljoen euro verhoogd om meer borgstellingen voor verenigingen mogelijk te maken. Hiermee is er naar verwachting tot en met 2025 voldoende borgingscapaciteit beschikbaar om de financiering van de verduurzamingsopgave voor de verenigingen, die er tot dan mee aan de slag willen, te realiseren. Dit strekt zich ook uit over de uitdagingen met betrekking tot circulariteit en milieuvriendelijk beheer.

Van landelijk naar lokaal

Stimulering Duurzame Energieproductie

Voor gemeenten is er de subsidieregeling Investerings-subsidie duurzame energie (ISDE), die een tegemoet-koming vormt bij de aankoop van zonneboilers, en warmtepompen. Er wordt vanaf 1 januari 2020 geen ISDE meer verstrekt bij de aankoop van biomassaketels en pelletkachels. Met deze regeling stimuleert het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) de ontwikkeling van een duurzame energievoorziening in Nederland. Er zijn diverse subsidieregelingen gericht op verduurzaming beschikbaar voor sportverenigingen en gemeenten. Zo kunnen sportverenigingen kunnen via de **BOSA regeling (Bouw en Onderhoud SportAccommodaties)** extra subsidie krijgen op duurzame maatregelen in hun accommodatie. Voor sportondernemers zijn er fiscale regelingen zoals de **EIA (Energie Investeringsaftrek)** en de **MIA/Vamil (Milieu Investeringsregelingen)** die hen als bedrijf kunnen ondersteunen.

Zorg voor overzicht en regie

Het thema duurzaamheid is bij gemeenten vaak heel verschillend georganiseerd. Vaak is nog onduidelijk wie ermee aan de slag gaat, wie de regie neemt. Bepaal dat eerst, waarbij het noodzakelijk is de verschillende portefeuilles met elkaar te laten samenwerken om duurzaamheid te implementeren in de organisatie. Pas daarna kun je het vastgoed in kaart brengen, en die inventarisatie laten volgen door een strategie met oog voor de lange termijn.

Deze en meer duurzaamheidssubsidies zoals de regeling Stimulering Duurzame Energieproductie, voor sportverenigingen, vind je op [de site van de RVO](#).

Handvaten & tips voor gemeenten

1. Lokaal plan

De belangrijkste, eerste stap: Vertaal de 4 landelijke hoofddoelen naar een lokaal plan met bijbehorende doelen, monitoring, financiering en planmatige aanpak. Dus: maak je eigen nulmeting, bepaal je ambities en presenteer deze. Zoek hierbij zo veel mogelijk aansluiting bij landelijk, provinciaal en lokaal beleid.

2. Gebruik de opgewekte energie

Sluit binnen en buiten jouw organisatie aan bij de energie en initiatieven die er in de samenleving al zijn.

[Het gedachtengoed van Green Offices](#) valt in meer organisaties toe te passen, met name in gemeentelijke organisaties, het primair en voortgezet onderwijs, de sport en het wijkwerk.

Zorg als sportambtenaar dat je zij-aan-zij met je collega's van vastgoed, inkoop en duurzaamheid (indien aanwezig) werkt. Maak duurzaamheid onderdeel van het dagelijks werk, ook dat van je collega's. Zorg dat meerjaren onderhoudsplannen, duurzame meerjaren onderhoudsplannen worden. Kijk ook naar jouw lokale Sportakkoord: hoe kun je de daarbij betrokken partijen mobiliseren? Laat vervolgens zien wat je bereikt, bijvoorbeeld via real time monitoring (en wees daar eerlijk in). Vier je successen.

Lees hier hoe de gemeente Vlaardingen werk maakt van het incorporeren van [duurzaamheid in haar inkooptrajecten](#).

3. Richt je blik naar buiten

Welke opties zijn er om de transitie naar CO₂-vrije energievoorziening mogelijk te maken?

Kijk hierbij ook naar de regionale energiestrategie; deze gaat boven de gemeentelijk strategie. En wat is de warmtetransitievisie per wijk? Wat doen gemeentes in 2021 per woonwijk om van het gas af te komen?

Bestudeer [de routekaart maatschappelijk vastgoed](#) als je duurzaamheidsplannen ontwikkelt.

4. Samenwerken

Samenwerken is de sleutel tot succes bij het waarmaken van de ambities uit deze Routekaart. Omdat het eigendom van sportaccommodaties –de velden, het gebouw, de verlichting– vaak bij verschillende partijen is belegd, is het ook verstandig gezamenlijk afspraken te maken over de investeringen en baten. Zo heeft de gemeente Groningen alle gemeentelijke energiebudgetten gebundeld – rond 6 miljoen euro – en in 2013 een investerings- en uitvoeringsclub opgericht: de Groningse Energie Service Compagnie. De Gresco pakt de regie bij energiebesparende investeringen, bijvoorbeeld op sportaccommodaties in de gemeente, die in 2035 energieneutraal wil zijn. Een uitdagende vraag daarbij is wel: wie betaalt (mee aan) de investeringen, en wie profiteert van de opbrengst daarvan? Gezamenlijke afspraken hierover de verdeling kunnen bijvoorbeeld worden vastgelegd in een 'Green Lease-contract'.

Kennisplatform

Voor alle sportbestuurders, sportondernemers, ambtenaren, vrijwilligers en professionals die met deze Routekaart te maken hebben, wordt door Kenniscentrum Sport & Beweging alle kennis, informatie en best practices samengebracht op het platform: www.duurzamesportsector.nl

Hier vind je onder meer een praktisch stappenplan dat je kunt doorlopen als je aan de slag wil gaan met het verduurzamen van je sportaccommodatie, maar ook technische en praktische kennis, welke partijen je kunnen helpen, de subsidiemogelijkheden, wet- en regelgeving, handige tools en praktijkvoorbeelden.

De Routekaart verduurzaming sport is een initiatief van het Rijk, de gemeenten en de georganiseerde sport.

WWW.DUURZAMESPORTSECTOR.NL